

Het abc van een Antwerps kunstenbeleidsplan

Antwerps Kunstenoverleg (AKO)

Juni 2012

1. Toelichting bij het proces

Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen in oktober reflecteerde AKO over de rol die een stedelijk beleid kan spelen in de ontwikkeling en ondersteuning van een kunstensector. De aangesloten podiumkunstenorganisaties willen concrete adviezen formuleren.

Om tot een grondige en gedragen besluitvorming te komen, werden twee werkgroepen opgericht die elk tweemaal samenkwamen om uitdagingen en concrete voorstellen te bespreken: Educatie en Participatie en Creatie en Spreiding.

Uit die vergaderingen werd snel duidelijk dat concrete voorstellen voor een kunstenbeleid niet voldoende zijn. Deze adviezen leiden tot weinig als het beleidskader zelf onduidelijk is. AKO heeft dus niet enkel concrete adviezen geformuleerd, maar wil ook zijn abc van het beleid meegeven. De 20 voorstellen spelen direct of indirect in op dit abc.

In een laatste fase werden via stemming de belangrijkste voorstellen gekozen. Deze zijn volgens de leden van AKO van prioritair belang voor een degelijk stedelijk cultuurbeleid.

2. Het abc van het beleid

AKO wil niet enkel concrete voorstellen lanceren, maar vooral een lans breken voor goed bestuur. Drie basisprincipes zijn daarvoor van belang, namelijk een beleid dat een kader aanreikt, dat transparant en efficiënt is en dat overleg centraal stelt. Deze principes zijn al deels aanwezig bij het huidige kunstenbeleid van de Stad maar zouden volgens AKO nog veel scherper kunnen worden gesteld. De sector en het beleid hebben er alle baat bij dat de energie en de middelen op een correcte en transparante manier ingezet worden.

A) Kaderscheppend

Cultuur is niet alleen een plek van eenstemmigheid en harmonie waarin aansluiting gezocht wordt bij het bestaande en verwachte. Cultuur is bij uitstek ook de plek waar tegenspraak mogelijk is, waar maatschappijkritisch wordt gedacht en creativiteit primeert. Onafhankelijkheid in brede zin is bij deze een noodzaak. Dat veronderstelt een kader waarin die onafhankelijkheid kan gegarandeerd worden. AKO pleit daarom voor een stedelijk beleid dat de voorwaarden schept om de doelstellingen naar behoren uit te voeren, een beleid dat inhoud en visie vooropstelt en het operationele toevertrouwt aan de sector.

Het overgrote deel van de middelen voor cultuur van de Stad Antwerpen gaat op dit moment naar instellingen die vallen onder het stedelijk bestuur. Dit gaat in tegen de Europese tendens waarin culturele organisaties meer en meer autonoom worden en dus een inhoudelijke onafhankelijkheid kunnen vrijwaren.

B) Helderheid, transparantie en efficiëntie

Niemand heeft baat bij een onduidelijk en flou beleid, zeker niet wat de verdeling van de middelen betreft. Een beleid is helder en duidelijk zodat elke partner correct zijn rol kan inschatten en zijn functie kan vervullen. Een beleid is transparant om samenwerking en afstemming tussen organisaties mogelijk te maken en om een open communicatie te voeren. Er worden meetbare kwaliteitscriteria gehanteerd bij het toekennen van alle vormen van subsidies.

De rol en betrokkenheid van de Administratie is van groot belang. Zij ziet erop toe dat het

Kunstenplan ook effectief wordt gerealiseerd en zij vormt de eerste gesprekspartner voor de sector. De oprichting van een Commissie Kunsten die onafhankelijke, neutrale adviezen verleent aan het politiek beleid, wordt aangemoedigd. Naar analogie met de Raad voor de Kunsten in Rotterdam (Nederland), kan deze Commissie samengesteld worden uit cultuurexperten en enkele externe adviseurs en staat zij tevens in voor de opvolging en de evaluatie van het cultuurbeleid.

C) Overleg en samenwerking

Een stedelijk beleid heeft als hoofdplicht het stedelijk weefsel te ondersteunen en te bevorderen. Dit kan het best gerealiseerd worden via overleg en samenwerking, niet alleen binnen de sector maar vooral ook met andere sectoren zoals economie, onderwijs, welzijn, jeugd, enz. Het gaat hier absoluut niet over een streven naar uniformiteit, maar eerder over het bundelen van ieders kwaliteiten om te komen tot beslissingen en resultaten waar iedereen achter kan staan. Interne en externe overlegstructuren kunnen ondersteund worden vanuit de Stad.

3. 9 prioriteiten, 20 voorstellen en 4 pleidooien

Verspreid over vijf thema's formuleert AKO twintig concrete voorstellen die kunnen leiden tot een coherent kunstenbeleid op maat van Antwerpen. Daarnaast wil AKO vier pleidooien houden die niet rechtstreeks betrekking hebben op de kunstensector, maar wel belangrijk worden geacht in het kader van een breder stedelijk beleid. Negen van deze voorstellen worden als prioritair beschouwd door de leden van AKO. Ze worden in onderstaande tekst aangeduid met het woord 'prioriteit' en zijn meer nog dan de andere voorstellen noodzakelijk voor het Antwerps kunstenbeleid.

a. Creatie / de kunstenaar

In het Kunstenbeleidsplan 2006-2013 zet de Stad in op de ondersteuning van de kunstenaar, o.a. via verschillende soorten projectsubsidies. Deze ondersteuning wordt sterk gewaardeerd en biedt vele kunstenaars een eerste kans om een project uit te werken en op die manier in te stromen in het Vlaamse Kunstendecreet. De regelgeving en de criteria zijn echter onduidelijk en zijn een drempel voor sommige kunstenaars om van deze middelen gebruik te maken.

In Antwerpen zijn er kunstewerkplaatsen en andere initiatieven die specifiek inzetten op creatief onderzoek en experiment, maar zeker niet voldoende. Kunstenaars zijn meer en meer op zoek naar dergelijke plekken die naast de fysieke ruimte ook de mentale ruimte bieden om het creatieproces mogelijk te maken. Het ondersteunen van creatie gaat verder dan het aanbieden van repetitieruimte. Er moet ook werk gemaakt worden van dramaturgische, technische, artistieke, e.a. omkadering om op die manier een meerwaarde te kunnen bieden aan de kunstenaar.

De cultuurcentra beschikken over voldoende ruimte om 'creatie te ondersteunen'. De kunstensector heeft de ervaring en expertise in huis om de kunstenaars op een correcte manier te begeleiden. Een samenwerking tussen beide sectoren levert een meerwaarde op.

Verder beschikt Antwerpen over een rijk en gerenommeerd aanbod aan artistieke opleidingen. Antwerpen is dé Vlaamse theaterstad bij uitstek en vele jonge makers en gezelschappen vestigen zich dan ook graag in de stad. Jammer genoeg staan de podiumkunstenopleidingen zwaar onder druk. AKO pleit ervoor om deze te ondersteunen en de nodige ontwikkelingskansen te geven. Op die manier kan Antwerpen op het vlak van podiumkunsten de referentiestad bij uitstek blijven.

Voorstellen

PRIORITEIT 1) Het beleid van de Stad inzake de ondersteuning van kunstenaars is idealiter voorwaardenscheppend en bevordert de instroom van kunstenaars. De bestaande projectsubsidies zijn daar al een mooi voorbeeld van. AKO pleit voor meer middelen voor deze

subsidielijn en een vereenvoudiging van de regelgeving. Om opvolging te garanderen kan gevraagd worden dat de kunstenaar een coproductie sluit met een culturele instelling in Antwerpen, zijn werk presenteert in een van de Antwerpse huizen of professionele begeleiding zoekt binnen de culturele sector.

PRIORITEIT 2) De Stad kan een klimaat creëren dat kansen biedt en ruimte schept voor beginnende kunstenaars van allochtone afkomst. Zij moeten vaak extra gestimuleerd en gecoacht worden om aansluiting te vinden bij het reguliere cultuurcircuit. Een beleid van actieve opsporing en ondersteuning van talent bij allochtone groepen kan op termijn tastbare resultaten opleveren. Dit mag niet enkel op projectmatige basis gebeuren, maar moet structureel verankerd worden om de slaagkansen te vergroten.

PRIORITEIT 3) Cultuurcentra krijgen regelmatig de vraag van kunstenaars of ze bij hen terecht kunnen voor een creatieproces. In dit kader pleit AKO voor een samenwerking tussen de cultuurcentra en de leden van AKO. Op die manier wordt ingespeeld op de sterktes van beide partijen: cultuurcentra bieden geschikte ruimte en een eerste presentatieplek aan en de kunstensector voorziet professionele begeleiding.

4) Pas afgestudeerde kunstenaars verdienen extra aandacht om de overgang tussen opleiding en professioneel leven te vergemakkelijken. Het onderwijs en AKO hebben hierin een gedeelde verantwoordelijkheid, zowel wat budget, als wat ruimte en expertise betreft. Hierbij moet de ondersteuning en omkadering van het creatieproces centraal staan.

5) De Stad kan inzetten op trajectondersteuning voor kunstenaars die werken in Antwerpen. De kunstenaar krijgt niet enkel ruimte om te creëren, maar eveneens professionele begeleiding. Dit kan via een subsidielijn, in nauwe samenwerking met de kunstencentra en andere ondersteunende initiatieven in Antwerpen.

Pleidooi 1: AKO pleit voor een investering van de Stad Antwerpen in zijn podiumkunstenopleidingen. Deze opleidingen creëren de humus voor het rijke artistieke landschap van Antwerpen en dragen op die manier bij aan de (inter)nationale uitstraling van de stad. Een van de aandachtspunten is bijvoorbeeld het creëren van extra mogelijkheden voor de instroom van anderstalige studenten in de opleidingen.

b. Spreiding

Naast de ondersteuning van creatie, moet er ook worden ingezet op de presentatie van het geleverd werk. Antwerpen huisvest vele grote gezelschappen die vaak een eigen repetitie- en/of presentatieruimte hebben. Daarnaast circuleren er heel wat kleinere gezelschappen die niet over deze faciliteiten beschikken en een beroep moeten doen op het netwerk van cultuurcentra, kunstencentra en andere receptieve spelers. Hier wringt helaas het schoentje. Enerzijds zijn er weinig receptieve spelers in Antwerpen en anderzijds vervullen de cultuurcentra hun spreidingsopdracht slechts in beperkte mate.

Sinds de hervorming van de cultuurcentra wordt er hoofdzakelijk ingezet op de buurtwerking, waardoor de bovenlokale culturele werking minder aandacht krijgt en de speelmogelijkheden voor veel gezelschappen sterk beperkt worden. Het evenwicht tussen de twee doelstellingen van de cultuurcentra is verstoord met nadelige gevolgen voor de (Antwerpse) gezelschappen en het publiek. Er ontstaat zo een verhoogde druk bij de productiehuizen en andere presentatieplekken. Zij proberen hier deels aan tegemoet te komen door de uitbouw van een minimale receptieve werking, maar dit is geen evidente opdracht zonder extra ondersteuning of budget.

Voorstellen

PRIORITEIT 6) Het Kunstenbeleid van de Stad zou van het uitbouwen van een receptieve werking voor de podiumkunsten een aandachtspunt kunnen maken. Prioritair hierbij is het stimuleren van de cultuurcentra om hun spreidingsopdracht terug in handen te nemen, zonder de lokale buurtwerking in gevaar te brengen. Het evenwicht tussen de realisatie van beide doelstellingen is een meerwaarde die enkel de cultuurcentra kunnen bieden. De samenwerking tussen de cultuurcentra is zeker een verbetering, maar heeft jammer genoeg het culturele profiel van bepaalde centra weggeveegd.

Pleidooi 2: AKO pleit voor de ontwikkeling van meerjarenplannen en -visies bij de cultuurcentra wat betreft hun culturele opdracht. Op die manier kunnen de cultuurcentra

en de kunstensector vlotter samenwerken en projecties op lange termijn maken. Er kan bovendien worden samengewerkt op het vlak van communicatie en publiekswerking. AKO vindt daarenboven dat kwaliteit boven kwantiteit moet worden gesteld. Publiekscijfers alleen mogen niet de programmatie bepalen.

7) Er kunnen extra middelen vrijgemaakt worden voor de receptieve werking van de Antwerpse culturele organisaties.

8) Naast middelen is er ook meer ruimte nodig voor creatie en presentatie. Dit kan eventueel gerealiseerd worden via een herbestemming van bepaalde ruimtes in overleg met de sector en in samenwerking met AG VESPA, of via de herdefiniëring van (één van) de cultuurcentra. 9) AKO waardeert het feit dat de Stad de internationale culturele spreiding en uitstraling wil bevorderen, o.a. via de oprichting van de vzw Antwerpen Open. AKO pleit er echter voor dat de Stad deze doelstelling realiseert door ondersteuning te bieden aan door de sector opgezette evenementen en programmering, en minder door autonome en op zich staande projecten te organiseren

c. Communicatie en promotie

Kunst en cultuur zijn bepalend voor het imago van de stad en moeten worden meegenomen in de (inter)nationale uitstraling. Hierbij gaat het over de stedelijke projecten en over initiatieven van de culturele sector. De organisatie Prospekta die specifiek inzet op collectieve marketinginitiatieven, speelt hierin een belangrijke rol.

De Stad neemt regelmatig deel aan (inter)nationale projecten of samenwerkingen (zoals de samenwerkingen met de zustersteden) en vraagt daarvoor af en toe ook de input van de culturele organisaties. Deze informatie wordt slecht gecommuniceerd en maakt deelname moeilijk. Naast de bijdrage aan het (inter)nationale imago van de stad, heeft de kunstensector ook een rol te vervullen op lokaal niveau. Cultuur draagt bij tot emancipatie en betrokkenheid. Hiervoor zijn lokale communicatiekanalen, zoals De Nieuwe Antwerpenaar, van groot belang. Zij vormen een informatiebron voor een breed publiek dat zijn informatie niet vindt via de gespecialiseerde bronnen.

AKO herkent zich niet in de communicatie van de Stad, vooral wat betreft het lokale communicatiebeleid dat heel sterk focust op eigen evenementen en producties, en minder op wat de onafhankelijke instellingen in Antwerpen te bieden hebben.

Voorstellen

PRIORITEIT 10) De Stad heeft een bloeiend, internationaal gerichte kunstensector en moet deze troeven uitspelen. AKO en andere culturele Antwerpse koepelorganisaties of netwerken kunnen belangrijke partners worden bij de promotie en uitstraling van Antwerpen, o.a. door een duidelijk overzicht te bieden van de internationale culturele spelers.

In het kader van de uitbouw van een internationaal beleid, pleit AKO enerzijds voor een integrale communicatie (en promotie) van de Stad Antwerpen waarin rekening wordt gehouden met alles wat gaande is in de stad, en anderzijds voor de uitbouw van een helder ondersteuningsbeleid voor deelname aan internationale projecten. Dit zowel wat betreft de promotie van Antwerpen in het buitenland als wat betreft de internationale aanwezigheid in Antwerpen zelf. Aandacht moet uitgaan naar structurele samenwerkingen zoals festivals.

PRIORITEIT 11) Niet alleen op internationaal vlak, maar evenzeer op lokaal niveau pleit AKO voor een integrale communicatie (en promotie) van de Stad Antwerpen, die rekening houdt met alle evenementen en activiteiten. Zowel De Nieuwe Antwerpenaar als ATV zouden redactioneel een extra inspanning kunnen doen als het gaat over cultuurcommunicatie. Er moet nagedacht worden over interessante formats om informatie over cultuur via DNA en ATV te verspreiden.

PRIORITEIT 12) De Stad kan de samenwerking tussen de culturele sector en de privésector in Antwerpen bevorderen. Op dit moment voert de Stad wel degelijk een fundraisingsbeleid, maar dit gebeurt enkel voor eigen projecten. Deze middelen worden beter gedeeld met de hele sector en ingezet voor onafhankelijke initiatieven. Dit kan bijvoorbeeld door de oprichting van een fondsenwerving voor de Kunsten, in nauw overleg met AKO en andere culturele koepel- en netwerkorganisaties.

13) Bij internationale samenwerkingen kan er meer aandacht worden besteed aan de herkomstlanden van de belangrijkste allochtone bevolkingsgroepen. Het internationale cultuurbeleid van de Stad Antwerpen beperkt zich over het algemeen tot projecten i.s.m. zustersteden (Sjanghai, Kaapstad, Sint-Petersburg, ...) en landen waarmee culturele akkoorden werden afgesloten, zoals Zuid-Afrika. AKO pleit voor culturele akkoorden met landen die aan Antwerpen de voornaamste allochtone gemeenschappen leveren.

d. Cultuur en onderwijs

In de volgende twintig jaar zal de bevolking in Antwerpen op spectaculaire wijze toenemen. Een kwart van deze bevolking is daarenboven jonger dan 25 jaar. Als we willen dat cultuurbeleving bij kinderen en jongeren deel uitmaakt van hun jonge en latere leven, dan is het onderwijs een geprivilegieerde partner voor de Antwerpse kunstensector. Tegelijk is het een moeilijke partner om duurzame samenwerkingen mee op te zetten. De twee werelden hebben hun eigen aanpak en structuur. Het op elkaar afstemmen blijkt niet evident te zijn.

De rol die de intendant Cultuur, Jeugd, Onderwijs hierin speelt is van onschatbare waarde en heeft kruisbestuivingen en kennisuitwisseling mogelijk gemaakt. Er moet nog meer ruimte komen voor visieontwikkeling en reflectie op lange termijn, opdat expertise wordt doorgegeven en het projectmatige karakter van de samenwerkingen overschreden.

Daarnaast zijn ook de nieuwe vzw's Lokaal Cultuurbeleid interessante partners om de link tussen cultuur en onderwijs te stimuleren.

Enkele obstakels bij de samenwerking met onderwijs:

- Niet alle schooltypes worden even vlot en op dezelfde manier bereikt. TSO-scholen vereisen een andere, meer intensieve begeleiding dan ASO-klassen.
- Er is onduidelijkheid over de specifieke behoeften van scholen en hoe de culturele sector hen hierin kan tegemoet komen.
- Culturele instellingen ondervinden moeilijkheden om hun aanbod te communiceren naar scholen en leerkrachten. Tegelijk blijken de vragen van leerkrachten en scholen moeilijk tot bij de culturele organisaties te komen.

Ten slotte moet er nagedacht worden over de samenwerking met andere onderwijsvormen zoals het Deeltijds Kunstonderwijs en het Volwassenenonderwijs. Ook daar zit een groot potentieel aan nieuw en geïnteresseerd publiek voor de Antwerpse kunstensector.

Voorstellen

In het algemeen wordt gepleit voor een ondersteuning op het niveau van kennisuitwisseling, sensibilisering en visieontwikkeling. Op die manier wordt een onderbouw geleverd voor de individuele samenwerkingen en projecten van de culturele spelers.

14) Verder kunnen de bestuursorganen binnen onderwijs beter gesensibiliseerd worden over het belang van cultuurparticipatie. (B.v. door het op te nemen in het charter van het stedelijk onderwijs). Ook hier gaat het over een voorwaardenscheppend beleid zodat er vlotter kan worden samengewerkt: opleiding, begeleiding, enz.

15) Het rechtstreekse contact tussen een school en een culturele instelling is van groot belang voor het welslagen van de projecten. Deze relatie kan niet worden overgenomen door een derde partij. De Stad kan investeren in netwerking en expertise-ontwikkeling en tegelijk de sector stimuleren om een projectwerking met scholen en verenigingen uit te bouwen. Een 'organisch expertisecentrum' naar het voorbeeld van andere stedelijke netwerken zoals Lasso in Brussel (www.lasso.be).

PRIORITEIT Pleidooi 3: Kunstopleidingen dienen toegankelijk gemaakt te worden voor allochtone jongeren. Deeltijds kunstonderwijs (DKO), theateropleidingen... moeten zich actief openstellen voor deze groep. Op niveau van het DKO werden reeds enkele belangrijke stappen gezet, in samenwerking met de Intendant Cultuur, Jeugd en Onderwijs.

Pleidooi 4: AKO pleit ervoor dat ook het Departement Onderwijs cultuurparticipatie en – educatie aanmoedigt. Binnen het stedelijk onderwijs kan er bijvoorbeeld beslist worden om extra tijd vrij te maken voor het onderwijspersoneel, opdat er beter kan worden ingezet op kunst en cultuur in de school.

e. Diversiteit en participatie

Antwerpen is een stad met 172 nationaliteiten. Het is daarenboven een stad met belangrijke socio economische verschillen. Naar schatting leeft meer dan de helft van de Antwerpenaars van Marokkaanse of Turkse afkomst onder de armoedegrens. Ook de doorstroming van allochtone jongeren naar het hoger onderwijs blijft een groot probleem.

De kunstensector speelt nog niet voldoende in op deze realiteit. Het gesubsidieerde culturele aanbod zou idealiter een weerspiegeling moeten zijn van de superdiverse samenleving om haar maatschappelijk draagvlak en relevantie in de stad te bewaren. Een dergelijk proces vraagt tijd, energie, overleg en zelfreflectie.

In Antwerpen is het van essentieel belang dat er zowel ruimte is voor culturele uitingen van de etnische culturele minderheden, als voor uitwisseling en ontmoeting tussen culturen. Cultuur- en kunsthuisen zijn de ideale plekken om deze dialoog te organiseren.

De participatiegraad van de etnisch-culturele minderheden is laag. De ondervetegenwoordiging situeert zich zowel op het niveau van het aanbod, het publieksbereik en het personeelsbestand als in de samenstelling van jury's, commissies en Raden van Bestuur.

Wil men een divers publiek bereiken, dan moeten drempels worden weggewerkt. Financiële tegemoetkomingen zijn daarbij noodzakelijk, maar zeker niet voldoende. Er dient tevens geïnvesteerd te worden in omkadering op maat, toeleiders, aangepaste communicatie, specifieke educatie en samenwerkingen op lange termijn.

Onlangs werd beslist dat OCMW-klienten met een specifiek statuut via de A-Kaart van speciale tarieven genieten en dus niet langer een bewijs moeten voorleggen. Dit werkt stigmatisering weg en is drempelverlagend. AKO juicht dergelijke initiatieven zeker toe maar pleit voor een uitbreiding van deze kaart naar alle culturele initiatieven in Antwerpen.

Voorstellen

Het werken aan diversiteit en publieksbereik hangt niet alleen af van het cultuurbeleid van de Stad maar in grote mate ook van de culturele sector zelf. Met onderstaande voorstellen willen de leden van AKO zich voor de volgende jaren zelf engageren om hieraan te werken.

Samen met de Stad wil AKO komen tot een zo divers mogelijk cultureel aanbod. Een betere coördinatie met aandacht voor eigenheid en complementariteit tussen kunsthuisen, gezelschappen en cultuurcentra is daarin een eerste noodzaak.

PRIORITEIT 16) Er moet geïnvesteerd worden in transsectoraal overleg. Diversiteit werkt alleen via samenwerken. In dit overleg staat kennisuitwisseling over de sectoren heen centraal. Belangrijk in het overleg is inzetten op een duurzaam toeleidingsbeleid waarin de samenwerking tussen de culturele sector en het maatschappelijk middenveld centraal staat.

17) AKO pleit voor extra aandacht voor de integratie en activatie van allochtone jongeren. Cultuur kan een instrument zijn om de jongeren op een creatieve manier positief te benaderen. Deelname aan cultuur is een fundamenteel facet van een gezonde ontwikkeling van de identiteit en van een positief zelfbeeld. In het debat rond allochtone jongeren moet er aandacht gaan naar de participatie van de jongeren aan het culturele leven van de stad. Zowel de deelname aan het reguliere culturele aanbod als het creëren van ruimte voor de jongerencultuur zijn van essentieel

belang.

18) De Stad kan inzetten op de ondersteuning van interculturele artistieke initiatieven waarin de bevraging en het opentrekken van de canon en het erfgoed centraal staan.

19) De Stad heeft heel wat onderzoek gevoerd over publieksbereik en – tevredenheid zoals het Tevredenheidsonderzoek in het kader van het lokaal beleid. De informatie en resultaten bereiken de culturele sector niet en worden bijgevolg niet meegenomen in de publiekswerking van de organisaties. Er moet meer transparantie en een duidelijke communicatie komen wat betreft deze informatie, opdat er correct kan worden op ingespeeld, niet alleen door de sector maar ook door de Stad zelf.

20) AKO wil meer aandacht voor initiatieven gericht op kunstzinnige vorming en kunsteducatie die bijdragen tot het leren waarderen van kunst en cultuur, het verwerven van nieuwe inzichten en het ontdekken van andere horizonten door groepen voor wie het gesubsidieerde culturele aanbod en de aanverwante opleidingsinstellingen moeilijk toegankelijk zijn.